

УДК 821.161.2.Осьмачка–7

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.2>

ДОТЕПНІСТЬ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ: ОСОБИСТЕ Й ХУДОЖНЄ

Бойко Вікторія Валентинівна

*аспірантка кафедри української та зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна*

Усебічне розкриття індивідуальності, неординарності та харизматичності яскравої постаті в українській літературі ХХ століття Тодося Осьмачки досі залишається актуальним. У статті осмислюється такий особливий результат психічних виявів письменника, як дотепність. Проаналізовано значну кількість спогадів про митця, що слугують об'єктивності тверджень. На основі розвідки З. Фрейда «Гострослів'я та його відношення до несвідомого» охарактеризовано основні технічні прийоми дотепів, виокремлені психоаналітиком, серед яких згушення, використання того самого матеріалу та подвійне трактування. Зосереджено увагу на двох типах дотепів, вказаних у розвідці З. Фрейда: тенденційних, які створені з певною метою, мають смисл та нешкідливих («harmlos» – нім.), які створюються без мети. На основі прикладів словесних дотепів Тодося Осьмачки, зафіксованих у спогадах та художніх творах, досліджено, що кпини письменника завжди тенденційні, тобто мають мету та смисл. Особливу увагу зосереджено на постаті Тодося Осьмачки як особистості, яка створює словесні дотепи та має особливе обдарування або особливі психічні обставини, які створюють умови для гострослів'я або сприяють його роботі. Аналіз психічних станів письменника та умов для створення кпинів став підтвердженням думки про те, що гострослів'я митця є протестом проти комуністичної ідеології, яка на той час панувала в Україні, а також особливим виявом природної можливості задоволення, яке для Тодося Осьмачки полягало у свободі говорити правду. Доведено, що на художньому рівні кпини є вираженням спустошеності духу митця, що також проявляються в таких характерних мотивах творчості Тодося Осьмачки, як смуток, самотність, спустошення. У процесі дослідження було виявлено взаємозв'язок акцентуації характеру (визначено, що тип акцентуації характеру письменника – застрягаючий (ригідний), виразними рисами якого є: правдолюбство, підозрілість, вразливість тощо) та результатом психічних виявів.

***Ключові слова:** психопоетика, особистість, мегатекст, дотепність, гострослів'я, кпини, правдолюбство.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Взаємозв'язок літератури та психології був однією з рушійних сил для європейської науки ХХ сторіччя. Необхідність постколоніальної реабілітації наукових пошуків в історії української літератури зумовлює активне використання психологоспрямованості дослідження. Як зазначає І. О. Скляр, «сьогодні психологидослідники сходяться на думці, що між мистецтвом і психологією відсутні будь-які сполучники, окрім «і (та)»» (Скляр, 2018, с. 61). Чітким аргументом до цього твердження слугує думка про те, що психологія тісно взаємопов'язує механізми пізнання людини, характерні як для науки, так і для мистецтва.

Аналіз дотепності митця на матеріалі біографії та творчості українських письменників, зокрема Тодося Осьмачки, ще не був предметом розгляду. Хоч всебічне розкриття унікальності, неординарності та харизматичності особистості українських митців зараз особливо на часі. Це й зумовлює **актуальність** нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти психологічного аналізу художніх творів у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві досліджували Агеєва В. П., Бахтін М. М., Білоус П. В., Даценко Я. В., Гром'як Р. Т., Гундорова Т. І., Зборовська Н. В., Еткінд Є. Г., Каневська Л. В., Клочек Г. Д., Михида С. П., Моклиця М. В., Павличко С. Д., Піскун О. Ю., Пищальникова В. А., Скляр І. О., Фащенко В. В. та ін.

За час ХХ і початку ХХІ століть створено велику кількість ґрунтовних наукових досліджень, присвячених життю і творчості Тодося Осьмачки. Вони слугували для нас глибиною, орієнтиром та знаковим явищем, яке підтверджує важливість постаті «поета із пекла» (за М. Ф. Слабошпицьким) в українській літературі ХХ століття.

Усебічно розглянуто різні аспекти біографії та творчості митця в дослідженнях Барчан В. В. «Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття», Біляйова В. І. «Спогади про Т. Осьмачку», Збо-

ровської Н. В. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки», Коваленко В. М. «Русалко з Куцівських ярів», Колошук Н. Г. «Поезія Тодося Осьмачки: символізм чи експресіонізм», Лавріненка Ю. А. «Неподоланий поет», Маринкевич С. М. «Стильові доміанти поезії Тодося Осьмачки», Піскун О. Ю. «Письменник і тоталітаризм. Психологічна інтерпретація прози Тодося Осьмачки», Скорського М. А. «Тодось Осьмачка. Життя і творчість», Слабошпицького М. Ф. «Поет із пекла», Тарнавського О. Д. «Три поети еміграції», Чернюк С. Л. «Образна символіка у творах Т. Осьмачки» та ін.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою статті є аналіз дотепності як категорії психології в особистих та літературних виявах Тодося Осьмачки. Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) на матеріалі мегатексту, зокрема спогадів про письменника, експлікувати окремі вияви його психосвіту; 2) окреслити сутність та функціонування дотепу як психологічної категорії; 3) дослідити особливості дотепності в особистих та літературних виявах письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження дотепності вписується в методологію психопоетики, в основі якої лежить повноформатний психологічний аналіз, «який враховує увесь спектр психічних проявів того чи іншого письменника: його темперамент, характер, емоційно-вольову сферу, спрямованість і, як наслідок, особистісну структуру» (Михида, 2012, с. 7). Об'єктивність аналізу забезпечує мегатекст як джерельний дискурс «експлікації усіх буттєвих (біографія) та психофізіологічних (психобіографія) характеристик художника слова, які формують притаманні саме йому вияви художності» (Михида, 2012, с. 20).

У дослідженні ми послуговувалися спогадами та біографічними розвідками про Тодося Осьмачку, серед яких «Живий Осьмачка : спогади» (укладач С. Б. Козак), «Русалко з Куцівських ярів» (В. М. Коваленко), «Поет із пекла» (М. Ф. Слабошпицький), «Голос пам'яті : спогади» (Т. М. Мороз-Стрілець) «Тодось Осьмачка. Життя і творчість» (М. А. Скорський).

Аналізуючи неординарну постать Тодося Осьмачки крізь призму спогадів сучасників про нього, ми щоразу натрапляємо на особливу рису особистості, яка вирізняє письменника з-поміж інших. Наприклад, М. П. Кейван згадує про те, що її вразила «...якась *особлива усмішка* тонких уст. Було в ній багато людського горя і трохи презирства» (Кейван, 1998, с. 36) (курсив наш – В. Бойко). У спогадах Ю. В. Стефаніка помічаємо схожі враження: «... тонкими

устами, з яких дещо *скривленою посмішкою* визирало ледве вловне страждання (Стефанік, 1998, с. 111) (курсив наш – В. Бойко). А вже дружина Гр. Косинки Т. М. Мороз-Стрілець помічає в цій посмішці сарказм, пишучи, що погляд Тодося Осьмачки «пильний, неначе з-під лоба, насуплений. Вуста вигнуті в трохи аж *саркастичну посмішку*» (Мороз-Стрілець, 1989) (курсив наш – В. Бойко). Г. О. Костюк підкреслює іронічність цієї посмішки, пишучи про те, що Тодось Осьмачка «як завжди, *іронічно посміхався*, вислуховував більші чи менші суперлятиви і з певною стриманістю, але ввічливо, тиснув їм руки» (Костюк, 1998, с. 140) (курсив наш – В. Бойко). Натомість Б. М. Бойчук характеризує багатогранність цієї посмішки, зазначаючи, що Тодось Осьмачка «дивився на нас згори, *півусміхаючись – чи то іронічно, чи то глумливо, чи то доброзичливо*» (Бойчук, 2003, с. 67) (курсив наш – В. Бойко). Згадана посмішка стає візуалізацією результату певних психічних виявів митця – дотепності.

Г. О. Костюк згадує, що Тодось Осьмачка «у *своєму стилі кпив* з невдалих рим, метафор, образів своїх молодших колег, доводив їхню штучність, неорганічність...» (Костюк, 1998, с. 127) (курсив наш – В. Бойко). Тож можемо стверджувати, що кпини були також елементом стилю письменника. Про це свідчать і спогади Івана Ле, який, характеризуючи письменника, разом зі словами «затятий і отруйний ворог пролетарської культури» (Покальчук, 1995, с. 145) зауважує, що Тодось Осьмачка «умів *злостиво її* (пролетарську культуру – В. Бойко) *висміювати* й тому був надійною підпорою [Сергія] Єфремова, [Миколи] Зерова, [Олександра] Дорошкевича та [Михайла] Івченка (Покальчук, 1995, с. 145) (курсив наш – В. Бойко).

«Словник української мови» визначає кпини як «те саме, що кепкування» у значенні «дія за значенням до кепкувати» (Словник української мови, 1973, с. 341). Тлумаченням поняття кепкувати є «глузувати, сміятися з кого-, чогонебудь; насміхатися» (Словник української мови, 1973, с. 341). Також словник подає дві дефініції поняття «дотеп»: «1. Кмітливий влучний вислів із сатиричним або жартівливим відтінком. 2. розм. Здібність оформляти думку у вигляді влучних, гострих або смішних висловів» (Словник української мови, 1971, с. 392). На основі поданих тлумачень зазначаємо, що спільними ознаками для понять «кпини» і «дотеп» є «сміятися», «насміхатися», «жартівливий відтінок», «смішний вислів». У дослідженні «Психологізація та літературознавство» Н. В. Зборовська, посилаючись на наукову роз-

відку З. Фрейда, однією з перших розтлумачує поняття гострослів'я в академічному розумінні, подаючи його як тотожне до поняття дотеп (Зборовська, 2003, с. 88).

Тож у нашому дослідженні функціонуватимуть три синонімічні поняття: кпини – дотеп – гострослів'я.

У науковій розвідці 1905 року «Гострослів'я та його відношення до несвідомого» З. Фрейд на основі великої кількості прикладів зі світової літератури, зокрема Г. Гейне, Й.-В. Гете, Г.-К. Ліхтенберга, В. Шекспіра та ін., досліджує техніку, структуру, тенденції, мотиви, механізм задоволення й психогенез дотепів.

Серед технічних прийомів гострослів'я З. Фрейд виокремлює такі: згущення, використання того самого матеріалу та подвійне трактування. У межах прийому згущення психоаналітик виділяє способи нового словотворення шляхом змішування або іншою зміною вислову та згущення з модифікацією. Прийом використання того самого матеріалу поділяє на використання частини і цілого, перестановку, незначну модифікацію та увиразнення семантичних зв'язків, унаслідок чого слова, які втратили первісне значення, знову актуалізують його. Серед прийомів подвійного трактування виокремлено двозначне трактування власної назви та омонімічної їй загальної, переносне (метафоричне) та пряме значення, власне подвійне трактування (гра слів), подвійне тлумачення та подвійне тлумачення з натяком (Фрейд, 1998, с. 47–48).

Разом з цим З. Фрейд підкреслює тонку межу між різновидами гострослів'я, зазначаючи, що «можливо, всі ці технічні прийоми можна звести до спільного знаменника» (Фрейд, 1998, с. 48). Адже головним у дотепі є не форма, а зміст. І саме ця умова дозволяє З. Фрейду виокремити два типи дотепів: тенденційні, які створені з певною метою, мають смисл та безневинні/нешкідливі/абстрактні («harmlos»), які створюють без мети (Фрейд, 1998, с. 110). Тенденційні дотепи психоаналітик поділяє на «агресивні (які використовують для вираження агресії, сатири чи оборони) та непристойні (які використовують для оголення)» (Фрейд, 1998, с. 119). У процесі подальшого аналізу З. Фрейд виділяє серед тенденційних дотепів 4 види (Фрейд, 1998, с. 143–144), які в Н. В. Зборовської звучать як «непристойні (із сексуальним смислом), недоброзичливі (з агресивним смислом), цинічні (з критичним смислом) та скептичні (з критично-недовірливим смислом)» (Фрейд, 1998, с. 84).

Здатність створювати дотепні вислови безпосередньо пов'язана з особистістю того,

хто їх створює. Таке припущення З. Фрейд пояснює тим, що в «дотепних людей ... є особливе обдарування або особливі психічні обставини, які створюють умови для гострослів'я або сприяють його роботі» (Фрейд, 1998, с. 175).

У спогадах про письменника окремо зафіксовано приклади дотепів самого Тодося Осьмачки. Г. О. Костюк, описуючи виступ митця на першій конференції МУРу 1946 року в Авсгбурзі, згадує, що на закінчення свого виступу Тодось Осьмачка «посмішаючись, закликком, щоб «братія Писателі» були обачні і не забували, що аббревіатура МУР таїть у собі не тільки евфемічний сенс – «Мистецький Український Рух», але й грізно поліційний – «Московський Уголовный Розыск» (Костюк, 1998, с. 128) (курсив наш – В. Бойко). Цей дотеп утворено за допомогою технічного прийому використання того самого матеріалу з модифікацією, оскільки Тодось Осьмачка у своєму вислові двічі повторює аббревіатуру МУР, але другий раз повністю модифікує її значення. Вказаний дотеп можемо також визначити як двозначне трактування власної назви. Гострий розум письменника дозволяє помітити можливе двозначне трактування аббревіатури, яку обрали для себе українські письменники-емігранти. Друге тлумачення цієї аббревіатури немовби перекреслює всю роботу організації, яка саме й була спрямована проти радянської ідеології.

Н. В. Зборовська наголошує на тому, що Тодось Осьмачка «належить до письменників, у творчості яких особливо гостро проявляється «психофізіологічний» субстрат. Це означає, що внутрішня біографія письменника значною мірою розділяє з створюваним текстом характерні душевно-психологічні комплекси» (Зборовська, 1996, с. 61).

В автобіографічній повісті «Ротонда душогубців» виокремлюємо ще один дотеп, який кілька разів повторює головний герой Іван Брус: «Вся Есесерія знаходилася в руках однієї волі, яка в сотнях мільйонів голів живих людей убила терором думки і почуття, залишивши для життя одно – єдине наставлення викрутитися від жаху смерті в тюрмі, аби потім за тюремними стінами вести життя гада, який ховається у хмизі та в камінні (Осьмачка, 2002, с. 310–311) (курсив наш – В. Бойко). Це гострослів'я утворено за допомогою технічних прийомів згущення або модифікації, оскільки згущення (словотворення шляхом змішування) і «модифікацію об'єднує поняття замінного словотворення, то ми можемо описати словотворення шляхом змішування як модифікацію основного слова другим словом» (Фрейд, 1998, с. 29).

Початок слова – **есесер** – це звукова модифікована вимова абрєвіатури СРСР (скорочено до ССР ймовірно під впливом закону економії мовної енергії). Друга частина назви – закінчення **-ія**, на нашу думку, це редукція слова імперія. Тодось Осьмачка створює тенденційний дотеп, значення якого полягає в чіткому розмінні письменником, що ззовні оновлена держава під назвою СРСР з її владою та політикою насправді незмінно залишається тією самою загарбницькою, антигуманною, колоніальною російською імперією.

Тож дотепа Тодося Осьмачки завжди тенденційні, тобто мають значення та мету. Аналізуючи цей тип гострослів'я, З. Фрейд звертає увагу на зовнішні чинники, «які так часто стають перепоною для сварки чи образливої відповіді, що тенденційний дотеп охоче використовують для виявлення агресії або критики тих осіб, які вищі або авторитетніші. *Гострослів'я стає протестом проти такого авторитета, звільнення від його гніту*» (Фрейд, 1998, с. 129–130) (курсив наш – В. Бойко). Окремі види дотепу – цинічний та скептичний – «спрямовані на розхитування поваги до установ та істин, у які вірить слухач» (Фрейд, 1998, с. 167–168). Н. В. Зборовська увиразнює думку З. Фрейда, розглядаючи такий протест проти авторитетів та розхитування поваги до установ крізь призму радянської дійсності, у якій довелось жити та писати Тодосеві Осьмачці. Дослідниця пише, що дотепність як діяльність «є реакцією на репресивні заходи культури, які унеможливають первинні (природні) можливості задоволення. Тому в умовах культурного пригнічення виникають такі типові інтелектуально-творчі способи задоволення, як гострослів'я, комізм і гумор, що передбачають різні способи насолоди (Зборовська, 2003, с. 84) (курсив наш – В. Бойко).

Природною можливістю задоволення для Тодося Осьмачки була свобода говорити правду. Розглядові цього аспекту в характері митця присвячена одна з наших наукових розвідок (Бойко, 2021). Тодось Осьмачка не боявся говорити правду, особливо про радвладу, чим заслужив неабияку повагу свого батька Степана Осьмачки, з яким у сина були близькі стосунки. В. М. Коваленко на основі дослідження художніх текстів та спогадів про Тодося Осьмачку робить припущення, що «Степан Юхимович віддавав перевагу талановитому синові, з якого ніколи, навіть у найскладніші для рідної землі часи не убувало України..., який сміливо в очі імперським займам говорив відверті речі» (Коваленко, 2018, с. 79) (курсив наш – В. Бойко). Варто додати ще слова Ю. В. Сте-

фаніка, який підкреслює, що в страхітливому періоді життя Тодося Осьмачки, «що був таким же страхітливим для його батьківщини та ще будучи повністю залежним від немилосердного ворога, *поет не написав жодного рядка в честь т. зв. робітничо-селянської влади і її прославлених вождів*» (Стефанік, 1998, с. 110) (курсив наш – В. Бойко).

За фанатичну любов до правди Тодось Осьмачка часто платив дорогою ціною – життям своїх рідних, власним родинним затишком та спокоєм, особистим психічним здоров'ям. Дослідниця родоvodu письменника В. М. Коваленко пише, що «*ота іронічна, «крива усмішка», якою він ніби «кпився» з усього світу, стала символічним відбитком складної історії його душі, долі українського митця в лабетах звіра, який «бенкетує» на рідній землі*» (Коваленко, 2018, с. 124) (курсив наш – В. Бойко).

Тож дотепа як спосіб висловлення правди, зокрема про радвладу, були видозміненими проявами вираження власної громадянської позиції митця, його бажанням до боротьби проти системи, які пізніше перетворилися на симуляцію божевілля. А далі вже сама симуляція божевілля стала засобом «боротьби проти історичної несправедливості», можливістю «поквитатися за національну кривду» (Коваленко, 2018, с. 66).

На думку Н. В. Зборовської, у цілому в літературі сміхова стихія «може стати вираженням, з одного боку, життєвих сил та енергії, а з іншого – спустошеності духу» (Зборовська, 2003, с. 84) (курсив наш – В. Бойко). А в науковій розвідці про творчість Тодося Осьмачки дослідниця робить висновок про те, що його твори «породжені не лише зовнішніми причинами, тобто є наслідком не лише катастрофи національного світу, але й спричинені внутрішньою душевною руйною» (Зборовська, 1999, с. 86) (курсив наш – В. Бойко).

Підтвердженням цієї тези стають дослідження про творчість Тодося Осьмачки, у яких виокремлено такі характерні риси, як смуток, самотність, спустошення: «Китиці часу», зазначає Н. В. Зборовська, «це молитва перед ідолом немилосердного божества *самоти*» (Зборовська, 1996, с. 21) (курсив наш – В. Бойко); «Його самотність, – стверджує М. Ф. Слабошпицький, – має сотні варіантів: *самотність людини перед лицем космосу, самотність України в байдужому до її долі у світі, його особиста самотність за маргінесом суспільства й у його многолюдді...*» (Слабошпицький, 2011, с. 145–146) (курсив наш – В. Бойко). А Г. Л. Токмань зауважує, що лірика митця «вражає – це буяння

гордого й сильного духа, це одна душа, що проєктує свою енергію на весь світ, залишаючись водночас самотньою і беззахисною» (Токмань, 2020, с. 75) (курсив наш – В. Бойко) тощо.

У розділі «Мотиви дотепу» З. Фрейд, аналізуючи особистість того, хто створює гострослів'я, припускає, що ця людина є «роздвоєною та схильною до невротичних захворювань особистістю. Однак недостатня кількість документальних даних не дає нам можливості встановити таку психоневротичну конституцію як закономірну чи як необхідну умову для створення дотепів» (Фрейд, 1998, с. 179) (курсив наш – В. Бойко). Натомість маючи значну кількість зазначених вище документальних даних, ми зробили спробу встановити взаємозв'язок між психоневротичною конституцією та здатністю створювати дотепи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз дотепності Тодося Осьмачки виявив, що це одна з виразних рис особистості й художнього стилю митця, яку зауважували всі, хто так чи так був знайомий з письменником. Гострослів'я Тодося Осьмачки завжди тенденційні, тобто мають мету та значення.

З'ясовано, що спрямованість кпинів митця є протестом проти культурного пригнічення та репресій, які унеможлилювали вільну демонстрацію думки. Тож гострослів'я стає художнім виявом акцентуації до правдолюбства. Його трансформація в беззастережну відвертість простежується в симуляції письменником божевілля. Художня реалізація цих процесів стане предметом наших подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Фанатична любов до правди : штрихи до психопортрету Теодосія Осьмачки. *International scientific conference «The issues of modern philology and creative methods of teaching a foreign language in the European education system» : conference proceedings* (December 28–29, 2021. Venice, Italy). Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2021. С. 27–30.
2. Бойчук Б. М. Тодось Осьмачка. *Спомини в біографії*. Київ : Факт, 2003. С. 65–70.
3. Зборовська Н. В. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки. Київ : МСП «Козаки», 1996. 63 с.
4. Зборовська Н. В. Роздум шостий. Про чоловіка-сатану у прозі Тодося Осьмачки. *На карнавалі мертвих поцілунків (феміністичні роздуми)* / Н. Зборовська, М. Ільницька. Центр гуманітарних досліджень ЛНУ ім. І. Франка. Львів : Літопис, 1999. С. 85–94.
5. Зборовська Н. В. Психологія і літературознавство : посібник. Київ : «Академвидав», 2003. 392 с.
6. Кейван М. П. У самотній мандрівці до вічності. *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 35–85.
7. Коваленко В. М. Русалко з Куцівських ярів. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2018. 220 с.
8. Костюк Г. О. Осьмачка здалеку і зблизька. *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 117–195.
9. Мишида С. П. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника : монографія. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 362 с.
10. Мороз-Стрілець Т. М. Голос пам'яті : спогади. Київ : Радянський письменник, 1989. 196 с.
11. Осьмачка Т. Поезії. Повісті : Старший боярин; Ротонда душоубців. Київ : Наукова думка, 2002. 424 с.
12. Покальчук В. Ф. Тодось Осьмачка (фрагмент зі спогаду). *Сучасність*. 1995. № 5. С. 146–147.
13. Скляр І. О. Психопоетика літературознавча / лінгвістична / психіатрична: кореляція змістових аспектів. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*: зб. наук. праць. 2018. Вип. 11. С. 59–70.
14. Слабошпицький М. Ф. Поет із пекла (Тодось Осьмачка) : роман-біографія. Вид 3-є. Київ : Ярославів вал, 2011. 368 с.
15. Словник української мови : в 11 т./ за ред. П. П. Доценка, Л. А. Юрчук. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2 : Г–Ж. 550 с.
16. Словник української мови : в 11 т./ за ред. А. А. Бурячка, П. П. Доценка. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4 : І–М. 840 с.
17. Стефанік Ю. В. Свідомий своєї великості. *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 109–117.
18. Токмань Г. Л. Мотив самотності в поезії Тодося Осьмачки: екзистенційно-діалогічна інтерпретація. *Слово і Час*. 2020. № 5 (713). С. 75–95.
19. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / перев. с нем. Я. Когана : «Алетейя СПб», 1998, 308 с.

REFERENCES

1. Boiko V. V. (2021) *Fanatychna liubov do pravdy : shtrykhy do psykhoportretu Teodosiia Osmachky* [Fanatical love of truth : feature to the psychoportrait of Todos Osmachka]. International scientific conference «The issues of modern philology and creative methods of teaching a foreign language in the European education system» : conference proceedings (December 28–29, 2021. Venice, Italy). Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2021. P. 27–30. [in Ukrainian]
2. Boichuk B. M. (2003) *Todos Osmachka. Spomyyny v biohrafii* [Memories in the biography]. Kyiv : Fakt. P. 65–70. [in Ukrainian]
3. Zborovska N. V. (1996) *Tantsuiucha zirka Todosia Osmachky* [Dancing star of Todos Osmachka]. Kyiv : MSP «Kozaky». 63 p. [in Ukrainian]
4. Zborovska N. V. (1999) *Rozдум shostyi. Pro cholovika-satanu v prozi Todosia Osmachky*. [The sixth thought. About the man-satan in the prose of Todos Osmachka]. Na karnavali mertvykh potsivunkiv (feministychni rozdumu) / N. Zborovska, N. Ilytska. Tsentri hymanitarnykh doslidzhen LNU im. I. Franka. Lviv : Litonys. P. 85–94. [in Ukrainian]
5. Zborovska N. V. (2003) *Psykhoanaliz i literaturoznavstvo* [Psychoanalysis and literary studies] : posibnyk. Kyiv : «Akademydav». 392 p. [in Ukrainian]
6. Keivan M. P. (1998) *U samotnii mandrivtsi do vichnosti* [In a lonely journey to eternity]. *Zhyvyi Osmachka : spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainski visti»*. P. 35–85. [in Ukrainian]
7. Kovalenko V. M. (2018) *Rysalko z Kutsivskykh yariv* [Rysalko from Kutsivsky ravines]. Cherkasy : Vydavets Yu. A. Chabanenko. 220 p. [in Ukrainian]
8. Kostiuk H. O. (1998) *Osmachka zdaleku i zblyzka* [Osmachka distantly and nearby]. *Zhyvyi Osmachka : spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainski visti»*. P. 117–195. [in Ukrainian]
9. Mykhyda S. P. (2012) *Psykhopoetyka ukrainskoho modernu: Problema rekonstruktsii osobystosti pysmenyky* [Psychopoetics of Ukrainian modernism: The problem of reconstruction of the writer's personality]. Kirovohrad: «Polihraf – Tertsiiia» 352 p. [in Ukrainian]
10. Moroz-Strilets T. M. (1989) *Holos pamiaty* [The Voice of Memory]. Kyiv : Radianskyi nusmennyk. 196 p. [in Ukrainian]
11. Osmachka T. (2002) *Poezii. Povisti : Starshyi boiaryn; Rotonda dushohubtsiv* [Poetry. Stories : «The senior boyar»; «Rotonda of murderers»]. Kyiv : Naukova dumka. 424 p. [in Ukrainian]
12. Pokalchuk V. F. (1995) *Todos Osmachka (frahment zi spohadu)* [Todos Osmachka (fragment from memory)]. *Suchasnist. № 5*. P. 146–147. [in Ukrainian]
13. Skliar I. O. (2018) *Psykhopoetyka literaturoznavcha / linhvistychna / psykhiatrychna: korelyatsiya zmistovykh aspektiv* [Psychopoetics of literary / linguistic / psychiatric: the correlation of content aspects]. *Literaturny svitu : poetyka, mentalnist i dukhovnist. Vyp. 11*. P. C. 59–70. [in Ukrainian]
14. Slaboshpychy M. F. (2011) *Poet iz pekla (Todos Osmachka) : roman-biohrafia* [The poet from hell (Todos Osmachka): novel-biography]. Vyd. 3. Kyiv : Yaroslaviv val. 368 p. [in Ukrainian]
15. (1971) *Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t.* [«Dictionary of Ukrainian language»] / Za red. P. P. Dotsenka, L. A. Yurchuk. Kyiv, Naukova dumka. T. 2 : H–Zh. 550 p.
16. (1973) *Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t.* [«Dictionary of Ukrainian language»] / Za red. A. A. Buriachka, P. P. Dotsenka. Kyiv, Naukova dumka. T. 4 : I–M. 840 p.
17. Stefanyk Ya. V. (1998) *Svidomyi svoiei velukosty* [Conscious of his greatness]. *Zhyvyi Osmachka : spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainski visti»*. P. 109–117. [in Ukrainian]
18. Tokman H. L. (2020) *Motyv samotnosti v poezii Todosia Osmachky : ekzystentsialno-dialohichna interpretatsiia* [The motif of loneliness in the poetry of Todos Osmachka: existential-dialogic interpretation]. *Slovo i chas. № 5 (713)*. P. 75–95. [in Ukrainian]
19. Freyd Z. (1998) *Ostpoumie i ego otnoshenie k bessozmatelnomu* [Wit and Its Relation to the Unconscious] / perev. s nem. Ya. Kagana : «Aleteiia SPb», 1998, 308 p. [In russian]

THE WIT OF TODOS OSMACHKA: PERSONAL AND ARTISTIC

Boiko Viktoriia Valentynivna

*Postgraduate Student at the Department of Ukrainian and Foreign Literature
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
1, Shevchenko Str., Kropyvnytskyi, Ukraine*

Comprehensive disclosure of the individuality, unusualness and charisma of the bright figure in the Ukrainian literature of the twentieth century Todos Osmachka still remains relevant. The article comprehends such a special result of the writer's mental disclosure as wit. A significant number of memoirs about the artist have been analyzed which serve the objectivity of the statements. Based on Freud's research «Wit and its relation to the unconscious» describes the main techniques of wit, identified by psychoanalyst, including condensation, use of the same material and double interpretation. Attention is focused on two types of wit mentioned in Freud's research: tendentious ones, which are created for a specific purpose, make sense, and harmless ones ("harmlos" – German) which are created without a purpose. On the basis of examples of verbal wit of Todos Osmachka, recorded in memoirs and works of art, it is investigated that the writer's wits are always tendentious (have a purpose and meaning). Particular attention is paid to the figure of Todos Osmachka as a person who creates verbal wit and has a special talent or special mental circumstances that create conditions for wit or contribute to his work. The analysis of the writer's mental state and the conditions for creating wit confirmed the idea that the artist's wit was a protest against the communist ideology that prevailed in Ukraine at the time, as well as a special manifestation of the natural possibility of pleasure that for Todos Osmachka was consist in freedom to tell the truth. It is proved that at the artistic level of wit is an expression of the devastation of the artist's spirit, which is also manifested in such characteristic motifs of Todos Osmachka's work as sadness, loneliness, devastation. The study revealed the interrelation between character accentuation (determined that the type of character accentuation of the writer – stuck (rigid), whose expressive features are: love of truth, suspicion, vulnerability, etc.) and the result of mental disclosure.

Key words: psychopoetics, personality, megatext, wit, love of truth.